

Джерело: Мартинюк В.П., Письменний В.В. Прагматизм оподаткування доходів фізичних осіб // Наука молода. – 2005. – №3. – С. 83–89.

Мартинюк В.П. к.е.н., Письменний В.В.

ПРАГМАТИЗМ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Припинення процесу економічних деструктивів та вихід економіки України на траєкторію сталого економічного зростання неможливе без реалізації ефективної фіскальної політики. Аналіз останніх реформ у вітчизняному податковому законодавстві свідчить, що тут намітилися чіткі і позитивні тенденції: зниження податкового навантаження на платників, розширення бази оподаткування, можливості реалізація стратегії партнерства між податковими органами та податкоплатниками. Принципово новим для вітчизняної податкової практики стало введення в дію з 1 січня 2004 року Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22.05.2003 року № 889-VI (далі - Закон), який принципово змінив механізм оподаткування доходів громадян в Україні. При цьому не втратив юридичної сили лише розділ IV діючого до цього часу Декрету Кабінету Міністрів України “Про прибутковий податок з громадян” від 26 грудня 1992 року за №13-92 (далі - Декрет), що стосується оподаткування доходів фізичних осіб, які займаються підприємницькою діяльністю.

Такі позитивні зміни, дозволяють припускати, що наша держава стоїть на порозі побудови принципово нової, а саме головної – ефективної системи оподаткування. Яка органічно поєднає в собі регулюючу та фіскальну функцію, перейде від каральних до стимулюючих завдань. Тому на даному етапі актуальним науковим завданням є дослідження змін механізму оподаткування доходів громадян України та аналіз їх впливу на макроекономічні показники та процес зростання вітчизняної економіки з метою оцінки правильності, чи помилковості обраного курсу.

Теоретичне підґрунтя формування податкової системи України та практичні рекомендації по її вдосконаленню розглянуті у багатьох працях вітчизняних науковців. Зокрема, в роботах Андрущенка В.Л., Василика О.Д., Єфименко Т.І., Крисоватого А.І., Луїної І.О., Мельника П.В., Соколовської А.М., Суторміної В.М., Тарангул Л.Л., Федосова В.М., Юрія С.І. Серед зарубіжних науковців проблеми оподаткування досліджували: О. Бланшар, Р. Масгрейв, В. Мау, Ю. Немец, Дж. Сакс, Д. Стігліц, В. Танзі, С. Тібу, С. Фішер, М. Шніцер. Однак, постійні зміни та нововведення в справлянні окремих податків породжують нові проблеми, що вимагають наукового обґрунтування та розв’язання.

Актуальність дослідження та наявність великої кількості нерозв'язаних проблем у зв'язку із зміною механізму оподаткування доходів громадян обумовили завдання статті: проаналізувати механізму справляння податку з доходів фізичних осіб в Україні, дослідження впливу зниження податкового тягаря та розширення бази оподаткування, у зв'язку з прийняттям Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб”, на бюджетні надходження, визначення основних проблемних аспектів в оподаткуванні доходів громадян.

Основна мета, що ставиться авторами – це привернути увагу і загострити подальшу наукову дискусію відносно питань фіскальної достатності та економічної ефективності діючої системи оподаткування доходів громадян.

Перед тим, як перейти до аналізу практичних сторін оподаткування доходів громадян в Україні, звернемося до світового досвіду. Так, за прогресивною шкалою, яка сьогодні діє у США, Великобританії, Німеччині та інших зарубіжних країнах, справляння прибуткового податку з громадян здійснювалося в нашій державі до 2004 року. При цьому об'єктом оподаткування був сукупний річний дохід, отриманий з різних джерел, як на території України, так і за її межами. Такий механізм оподаткування доходів фізичних осіб не заохочував відображення в бухгалтерських реєстрах великих сум заробітної плати, не стимулював продуктивності праці, завдаючи відчутного удару по доходах середнього класу. Наприкінці 1995 року максимальну ставку прибуткового податку було знижено з 50 до 40 відсотків, та у вигрші від цього залишилися найбагатші верстви населення. Лише з 1 січня 2004 року було запроваджено єдину ставку за якою оподатковуються доходи громадян України.

Слід відмітити, що для країн Європи єдина ставка податку з доходів фізичних осіб радше виняток, ніж правило. Найбільш відомий прикладом є її застосування в Російській Федерації. Також за єдиною ставкою оподатковується дохід громадян у Прибалтійських країнах, щоправда, там вона вдвічі вища: 26% в Естонії, 25% – у Латвії [1]. Продовжуючи тему ставок податку на доходи фізичних осіб у зарубіжних країнах слід зазначити, що у Великобританії мінімальну ставку особистого податку у 1989 році було зменшено до 25% (у 1979 році вона становила 33%), у Німеччині з 22 до 19 відсотків. У результаті такої податкової реформи питома вага даного податку у загальних податкових надходженнях до бюджету зросла з 32,6% до 35% у 1995 [2].

Перше, що потрібно відзначити у новому Законі – це зміна назви самого податку, а саме приведення у відповідність до статті 14 Закону України „Про систему оподаткування” від 25 червня 1991 року за №1251-ХІІ. Існуюча до цього часу назва –“прибутковий податок” суперечила самій економічній природі і змісту цього платежу, адже відомо, що фізичні особи отримують доходи з різних джерел, а юридичні – доходи і прибутки.

В Україні до 2004 року дохід громадян оподатковувався за складною прогресією. Існування інтервалів із меншими ставками сприяло приховуванню реально отриманого доходу від оподаткування. Кардинальною стала заміна прогресивної шкали оподаткування доходів громадян на пропорційну. Це дозволило досягти рівнозначності у справлянні податків з фізичних осіб, що здійснюється у певній частці від отриманого доходу, і забезпечити сплату рівних податків на рівні прибутки та пропорційно більших податків на більші доходи. Порівняння положень Закону та Декрету стосовно оподатковуваного доходу фізичних осіб показано в табл. 1.

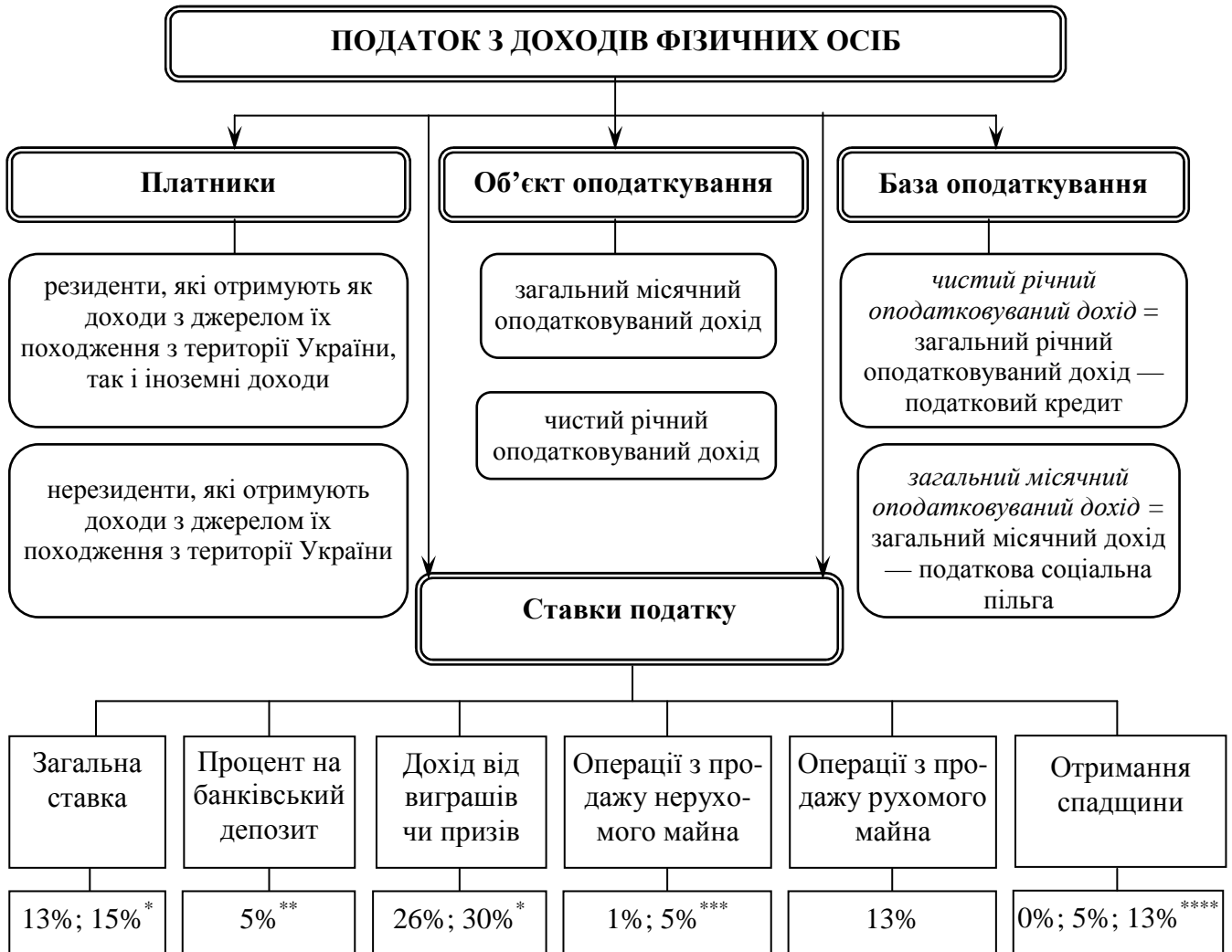
Таблиця 1

Нормативні паралелі оподаткування доходів фізичних осіб згідно Закону та Декрету

№ п/п	Вид доходу	Стаття Закону	Стаття Декрету
1.	Виплати та винагороди	ст. 4.2.1	-
2.	Авторська винагорода	ст. 4.2.2	
3.	Надміру витрачені кошти, отримані під звіт	ст. 4.2.4	
4.	Страхові внески	ст. 4.2.4	
5.	Продаж об'єктів прав інтелектуальної власності	ст. 4.2.2	-
6.	Плата за надання права на розпорядження іншим особам нематеріальним активом	ст. 4.2.2	
7.	Роялті	ст. 4.2.12	ст. 5.1 ж
8.	Спадок	ст. 4.2.14	
9.	Подарунки	ст. 4.2.3.	ст. 5.1 ж
10.	Доходи від надання майна в оренду	ст. 4.2.7	-
11.	Неустойки, штраф, пеня	ст. 4.2.10	-
12.	Виграші та призи	ст. 4.2.12	ст. 5.1 ч
13.	Інвестиційний прибуток	ст. 4.2.13, 9.6	ст.13
14.	Хабар, викрадені кошти, або майно, скарби	ст. 4.2.16	-
15.	Доходи від операцій з рухомим майном	ст. 4.2.6, 12	-
16.	Дивіденди та проценти	ст. 4.2.12	-
17.	Доходи від операцій з нерухомим майном	ст. 4.2.6, 11	-
18.	Неврахований оподатковуваний дохід	ст. 4.2.8	-
19.	Державна адресна допомога	ст. 4.3.1	ст. 5.1 а
20.	Державні премії	ст. 4.3.1 б	-
21.	Державні стипендії	ст. 4.3.1 б	ст. 5.1 ц
22.	Виграші у державну лотерею	ст. 4.3.3	ст. 5.1 з
23.	Вартість благодійної допомоги	ст. 9.7	ст. 5.1 і
24.	Кошти, отримані в наслідок розірвання шлюбу	ст. 4.3.8	-
25.	Аліменти	ст. 4.3.9	ст. 5.1 б
26.	Дохід від підприємницької діяльності	ст. 4.3.25	ст.13
27.	Доходи від продажу вирощеної в особистому господарстві продукції	-	ст. 5.1 є
28.	Доходи натурою працівників с/г підприємств	-	ст. 5.1 р
29.	Суми грошового забезпечення військовослужбовців	-	ст. 5.1 д

Примітка. Складено авторами.

Загальна ставка податку з 1 січня 2004 року до 31 грудня 2006 року становитиме 13 відсотків, а вже починаючи з 1 січня 2007 року вона зросте до 15%. Причому відмінностей в оподаткуванні доходів за основним та не основним місцем роботи не буде. Крім того, Законом передбачається оподаткування інших доходів фізичних осіб за різними ставками, що Декретом не передбачалось (рис. 1).

Примітка. * - ставка починає діяти з 1 січня 2007 року;

** - на момент формування статті Національний банк України висловив готовність збільшити відрахування до держбюджету–2005 в обмін на відстрочення введення в дію з 1 січня 2005 року цієї ставки // Дебет-Кредит. –2004. -№43;

*** - ставки диференційовані в залежності від строку придбання у власність майна;

**** - ставки диференційовані в залежності від родинних стосунків. При отриманні спадщини від спадкодавця-нерезидента, ставка податку застосовується у подвійному розмірі до будь-якого об'єкта спадщини.

Рис. 1. Структурно-логічна схема справляння податку з доходів фізичних осіб

До позитивів нового Закону, з позиції його об'єктивності та фіскальної достатності, можна віднести:

➤ при нарахуванні доходів громадян у вигляді зарплати, об'єкт оподаткування визначається як нарахована сума зарплати зменшена на суму збору до Пенсійного фонду України та внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Це, в свою чергу, підвищить доходи “бюджетників”, рівень оплати праці яких не є високим;

➤ якщо оподатковуваний дохід нараховується, але не виплачується, то податок повинен сплачуватись до бюджету у місячний термін. Якщо ж оподатковуваний дохід нараховувався, але виплачувався у не грошовій формі чи готівкою з каси, то податок повинен сплачуватись до бюджету протягом банківського дня, наступного за днем такої виплати. До 2004 року Декрет таких положень не передбачав, значні суми податку не потрапляли вчасно до бюджету;

➤ встановлено право податкоплатника на податковий кредит. На саму таких витрат дозволяється зменшувати суму загального річного оподаткованого доходу платника, одержаного ним протягом року (див. рис.1). Однак, Закон містить і обмеження на право застосування податкового кредиту: його може нараховувати виключно резидент, який має ідентифікаційний номер, а загальна сума кредиту не може перевищувати суми оподаткованого доходу платника податку, одержаного протягом звітного року як заробітну плату. Перелік витрат, які дозволено включати платникам до складу податкового кредиту наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Витрати, які дозволено включати до складу податкового кредиту

№ п/п	Види податкового кредиту	Умови надання податкового кредиту	Стаття Закону
1.	Благодійні внески неприбутковим організаціям	2-5% від суми загального оподаткованого доходу	пп. 5.3.2
2.	Сума коштів, сплачених закладам освіти	У розрахунку за кожний місяць навчання протягом звітного року	пп. 5.3.3
3.	Сума витрат пов'язаних з штучним заплідненням та усиновленням дитини	Незалежно від того, чи перебуває особа у шлюбі з донором (включаючи сплату державного мита)	пп. 5.3.6
4.	Сплата внесків за страхування життя	За виключенням витрат на недержавне пенсійне страхування	пп. 6.5.1
5.	Частина суми процентів за іпотечним кредитом	З набранням чинності Закону про іпотеку (не раніше 1 січня 2005 року)	пп. 5.3.1
6.	Сума коштів, сплачених закладам охорони здоров'я	Крім витрат на косметичне лікування, аборти, операції з переміни статі, клонування	пп. 5.3.4

Також позитивним моментом є запровадження податкової соціальної пільги (ПСП) для соціально незахищених платників податку, а також для осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Розмір ПСП дорівнює законодавчо встановленому розміру мінімальної

заробітної плати. Але оскільки таке різке збільшення неоподатковуваних сум (порівняно з 17 грн. – неоподаткованого мінімуму доходів громадян) привело б до значних втрат місцевих бюджетів, запроваджено поетапний перехід:

- у 2004 році – розмір ПСП дорівнює 30% мінімальної заробітної плати;
- у 2005 році - розмір ПСП дорівнюватиме 50% мінімальної заробітної плати;
- у 2006 році – розмір ПСП дорівнюватиме 80% мінімальної заробітної плати;
- у 2007 році – розмір ПСП дорівнюватиме 100% мінімальної заробітної плати.

Слід зазначити, що право на застосування ПСП маю фізичні особи, розмір загального місячного доходу яких не перевищує суми місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи, законодавчо встановленого на початок звітного року, збільшеного в 1,4 рази і заокруглено до найближчих 10-и знаків.

Новим Законом передбачається “тотальне декларування річних доходів громадян”, з метою підвищення ефективності адміністрування даного податку податковими органами. На думку авторів такі радикальні заходи є не зовсім вчасними, оскільки при декларуванні річних доходів в попередніх роках спостерігається парадоксальне явище: як правило, в результаті перерахунку річної суми прибуткового податку виникала необхідність бюджетного відшкодування коштів, переплачених протягом року. Більш того, органи державної податкової служби пропонують платникам зараховувати ці суми “в рахунок майбутніх платежів”, ускладнюючи такими процедурними неузгодженостями життя й собі, й платникам податків [3]. Крім цього, для подання річної податкової декларації тепер не має значення, де були отримані доходи: за місцем основної чи неосновної роботи, та й подається вона добровільно або примусово (рис. 2).

Рис. 2. Умови подання річної податкової декларації [4]

Досить суперечливим видається підпункт 18.10 статті 18 Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб” у якому зазначено, що платник: „має право звернутися із запитом до відповідного податкового органу з проханням заповнити йому річну податкову декларацію, а податковий орган зобов’язаний надати безоплатні послуги із такого заповнення.” Причому

відмова посадової особи податкового органу надати зазначені послуги звільняє платника податку від будь-якої відповідальності. Але у відповідності із чинним законодавством податківцям заборонено надавати будь-які консультації, в тому числі безоплатні, а також заповнювати документацію платника податку. Тому дана юридична колізія в подальшому вимагає законодавчого узгодження.

Доходи населення несуть в собі потужний мультиплікативний потенціал, що має безпосередній вплив на інші сектори економіки та є стимулом до економічного росту. Зокрема, зменшення ставок податку для громадян обов'язково збільшує сукупний попит, що в свою чергу сприяє зростанню надходжень від непрямих податків до державного бюджету та збільшує прибутки підприємств. Отримавши більше коштів підприємства збільшують відрахування до державного та місцевих бюджетів, підвищують виробниче споживання, а також збільшують фонд заробітної плати (рис. 3). Таким чином відбувається “розігрівання” економіки, результатом чого стає зростання, як національного доходу та доходів окремих індивідів, підвищується добробут нації і вирішується така важлива для нашої держави проблема – велика дотаційність більшості місцевих бюджетів. Використання саме такого опосередкованого механізму дозволило США отримати додаткові кошти для фінансування антитерористичної компанії, Росії – сприяти виведенню доходів “з тіні”.

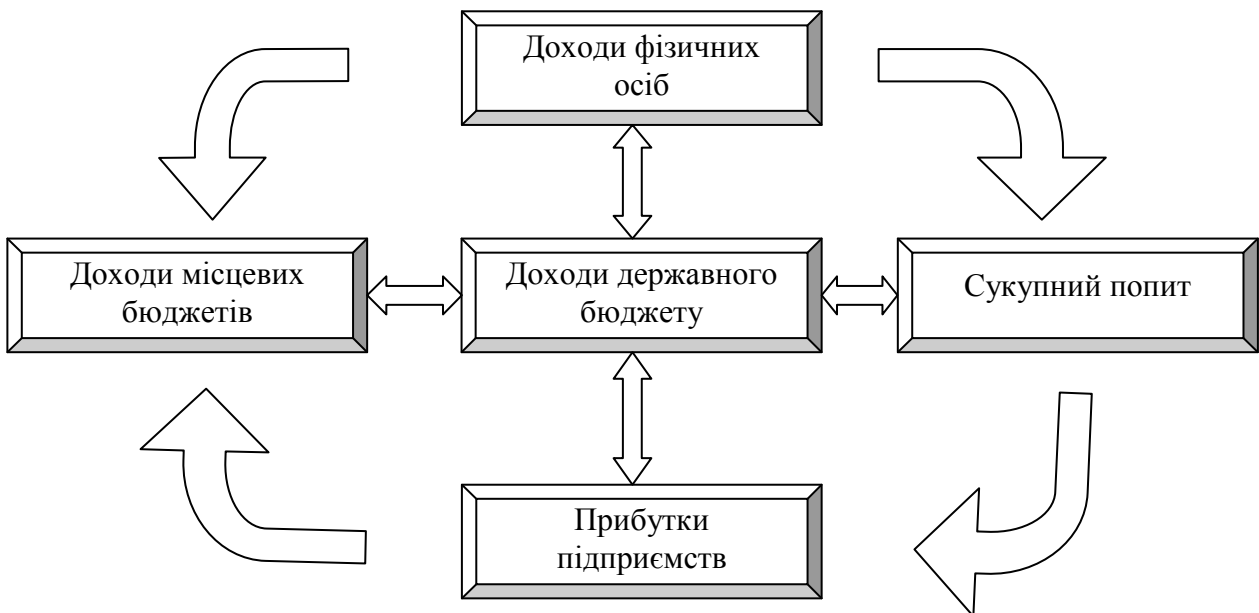

Рис. 3. Взаємозумовленість окремих економічними показниками

На наступному етапі нашого дослідження спробуємо оцінити перші ефекти у вітчизняній економіці, отримані в результаті кардинальних змін в механізмі оподаткування доходів громадян. Перед введенням в дію Закону існувала велика загроза недоотримання близько 2 млрд. грн. місцевими бюджетами. На рис. 4 показано динаміка надходження податку з доходів фізичних осіб (прибуткового податку) в 1999-2004 роках.

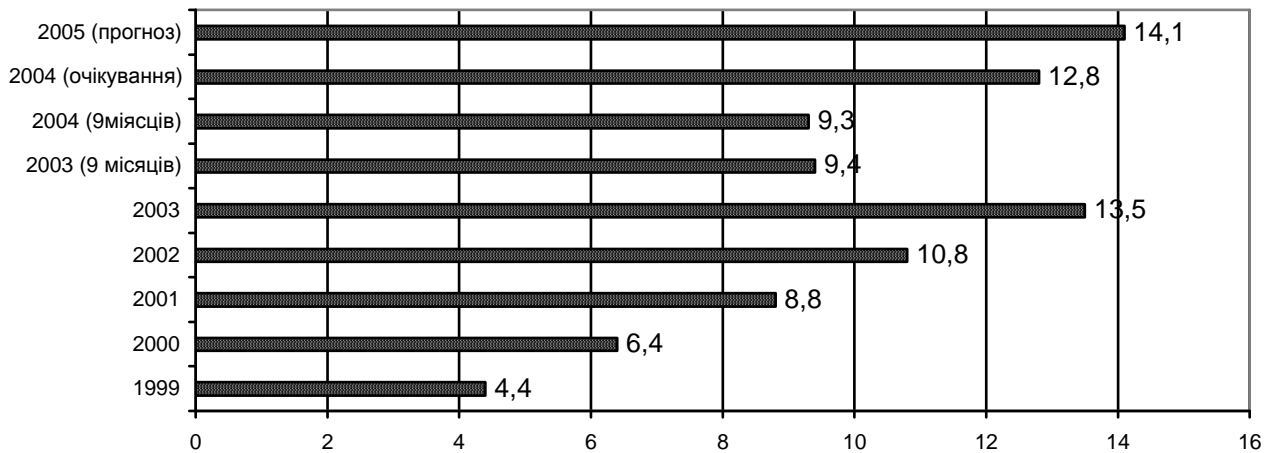

Рис. 4. Динаміка надходжень податку з доходів фізичних осіб [5]

З рисунку видно, що значного зменшення надходжень від даного податку не відбулося. Проте, не слід забувати той факт, що за 2 місяці 2003 року було зібрано прибуткового податку на 20,4% більше, ніж за аналогічний період 2002 року. Виходячи з цього можна констатувати десятикратне зменшення темпу приросту надходжень від податку з доходів фізичних осіб у січні-лютому 2004 року порівняно з відповідним періодом попереднього року (табл. 3).

Таблиця 3

Надходження податку з доходів фізичних осіб за січень-лютий 2002-2004 років [6]

(млн. грн.)

Рік	Фактично надійшло за		Разом	Темп приросту, %
	Січень	Лютий		
2002	635,4	752,8	1388,2	-
2003	845,3	897,7	1743,0	20,4
2004	960,9	820,1	1781,0	2,1

Проте, таку ситуацію не слід вважати загрозливою. Економіка держави як складний механізм дуже чутлива до будь-яких змін, особливо податкових. В подальшому слід очікувати збереження тенденції зростання бюджетних надходжень від податку з доходів фізичних осіб. Підтвердженням цьому є думка експертів Міністерства фінансів України [7]. Вони констатують той факт, що станом на 1 вересня 2004 року доходи першого кошика

місцевих бюджетів становлять 114% планового показника, що свідчить не тільки про те, що збільшилась частка зарплати, яка виплачується офіційно, і про хибність прогнозів невиконання місцевих бюджетів через зменшення відсоткової ставки на податок з доходів фізичних осіб до 13% [7].

Відсутність річної статистичної інформації за 2004 рік не дозволяє провести повноцінний порівняльний аналіз отриманих ефектів, внаслідок зміни механізму оподаткування доходів громадян. Та й в межах однієї статті всесторонньо проаналізувати ефекти співвідношення окремих економічних показників виявляється досить проблематично.

Підсумовуючи, слід зазначити:

1. введений з 1 січня 2004 року Закон змінив механізм справляння податку з доходів фізичних осіб порівняно з існуючим до цього часу прибутковим податком. Головною ознакою сьогоденного податкового законодавства в частині оподаткування фізичних осіб є зменшення податкового навантаження на населення та розширення бази оподаткування;
2. зниження ставок оподаткування забезпечить поповнення власного бюджету окремого громадянина, вплине на безперечне зростання попиту на товари (послуги) споживчого ринку і, як наслідок, спричинить збільшення доходів підприємств за рахунок саме часткового вивільнення коштів фонду оплати праці. Вивільнення частки коштів фонду оплати праці дасть змогу прискорити грошовий обіг, що, у свою чергу, позитивно вплине на розвиток виробництва, створення нових робочих місць і отримання додаткових надходжень до бюджету податку з доходів фізичних осіб;
3. аналіз бюджетних надходжень від податку з доходів фізичних осіб в 2004 році заперечив негативні очікування щодо зменшення власних коштів місцевих бюджетів та збільшення їх дотаційності. Статистичні данні показують, що в майбутньому слід очікувати збереження тенденції до зростання бюджетних надходжень від даного податку.

В перспективі подальшого дослідження даного питання необхідно: за підсумками 2004 року провести кількісну оцінку впливу запроваджених змін в оподаткуванні доходів громадян на окремі макроекономічні показники; на основі отриманих результатів розробити рекомендації по вдосконаленню діючої практики оподаткування доходів фізичних осіб.

Література

1. <http://www.ukrslovo.com.ua>
2. Економічна енциклопедія: у трьох томах // За ред. Мочерного С.В. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. - Т. 2. –776с.
3. <http://www.nam.kiev.ua/>
4. Новий прибутковий: готуємося до зустрічі та оптимізації // Податкове планування. – 2003. -№ 9. -С.13.
5. Бізнес. –2004. -№45(616). –С.77.
6. <http://www.sefr.kiev.ua>
7. <http://www.minfin.gov.ua>